

"TEZKİRETÜ'L-VÜZERÂ" LÂMÎ'İ ÇELEBİ'NİN BİLİNMEYEN BİR ESERİ Mİ?

Sadettin EĞRİ*

SUMMARY: *Lâmi'i Çelebi, one of the most important figures of Turkish Literature, is supposed to have 46 works. Lâmi'i Çelebi, also called as "Câmi-i Rûm", produced many works in different fields of literature.*

My research in Bursa Manuscript Library proved that there is another work by Lâmi'i Çelebi, a 47th one, called as "Tezkiretü'l-Vüzerâ", is an allagoric study based on the discussion of Nefs and Rûh before the Sultân of Love.

Sadece bir takdir ve hayranlık duygusu olarak değil, yerinde ve haklı bir tespitle Avrupalılarca kendisine verilen meşhur sığata uygun olarak Kanûnî Sultan Süleymân devri (926-974/1520-1566), hemen her sahada olduğu gibi Türk Edebiyatı yönünden de gerçekten "muhteşem" ve istisnâî bir devirdir.¹

Bu devrin yapısına uygun edebî kimliğe sahip müelliflerinden biri de kuşkusuz Lâmi'î Çelebi'dir. Lâmi'î Çelebi (ö.938/1532), XVI. yüzyılın dikkate değer sanatkarlarından biridir. Bazıları telif, bazıları tercüme olmak üzere, manzum ve mensur birçok eser kaleme almış; devrinde şair, özellikle münşî olarak tanınmıştır. Türkçe'nin yanısıra Arapça ve Farsça'ya hakkıyla vakıf olup, kırtan fazla eseri vardır (Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*'de 60 kadar eserinin olduğunu söyler)². Üç ayrı dilde eser verebilecek dil ve üslup zenginliğine sahiptir.³

Lâmi'î Çelebi, devrinin muteber ve mühim şahsiyetlerinden biridir. Döneminde yazılan eserler veya nazım türleri anıldığında, onu görmemek hemen hemen imkânsızdır. Daha sonra kaleme alınan tezkire ve kaynaklarda da O vardır. Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyânî, Âlî, Riyâzî, Fâizî, İsmail Belîğ

* Yard.Doç.Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

¹ Âmil Çelebioğlu: *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, MEB, İstanbul, 1994, s. 7.

² Mehmed Şemseddin: *Yâdigâr-ı Şemsî I-II*, Haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, 1997, s. 548.

³ Geniş bilgi için bkz.; Sadettin Eğri: *Şerefi'l-İnsân-Lâmi'î Çelebi (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1997.

(Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ında)⁴ gibi müelliflerin tezkirelerinde; Şeyh Mahmud Lâmi'î Çelebi ve eserlerinden bahsedilir. Hayatı, eğitimi ve eserleri hakkında pek çok bilgi vardır. Eserlerinin çokluğu ve farklı adlarla anılmasının yanında müstakil eser hüviyeti taşıyabilecek özelliklere sahip telifâtının (Divan'ının Dîbâcesi gibi) da bulunması dolayısıyla, eserlerinin sayısı farklı rakamlarla belirtilmektedir.

Lâmi'î Çelebi, hemen her sahada olduğu gibi Türk edebiyatının da "muhteşem" olduğu XVI. yüzyıl müelliflerindedir. Adı, kaynaklarda *Mahmûd bin Osman bin Nakkaş Ali bin İlyas* olarak geçer.⁵ Asıl Adı Mahmûd olup⁶, Lâmi'î, mahlasıdır.⁷

Mollâ Câmî'nin Nefehâtü'l-Üns ve Şevâhidü'n-Nübüvve adındaki iki eserini tercüme ettiğinden, kendisine "Câmî-i Rûm" ünvanı verilmiştir.⁸

Şerefü'l-İnsân'ın mukaddimesinde ve *Dîvân*'ının dîbâcesinde, edebî gayesini belirtmiştir. O'na göre öğretmek ve bilgi her şeyin önünde gelir. Tevhid düşüncesi ve ehl-i sünnet anlayışından taviz vermez.

Bu düşünceye sahip olan Şair, günümüze kadar gelen ve aynı dikkat ve zevkle okunan pek çok eser bırakmıştır.

Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi Genel Bölümü No.1527'de kayıtlı yazma eser incelendiğinde; ilk 191 sayfanın *Münşe'ât-ı Lâmi'î* olduğu görülmüştür. Bu eserde Lâmi'î'nin devrin büyüklerine (Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, İbrahim Paşa, Anadolu Kazaskeri Kadri Efendi, Rumeli Kazaskeri Muhyiddin Efendi, İskender Çelebi...), Şeyhi Emir Ahmed Buhârî ve bazı kişilere gönderdiği mektupları tespit edilmiştir. Eski tarihlerde yazıldığı tahmin edilen yaprak numaralandırılmalarında sayfa esas alınmıştır. 192. sayfadan itibaren *Tezkiretü'l-Vüzerâ* adıyla bir eser başlamaktadır. Yaptığımız araştırmalarda, Lâmi'î'nin te'lif ve tercüme eserleri arasında bu adı taşıyan bir eserin bulunmadığı anlaşılmıştır. Eserlerinin tamamı günümüz edebiyat dünyasına kazandırılmadığından; pek çok kez yapıldığı gibi farklı adla kaydedilmiş bir eseri olması ihtimali de dikkate alınmıştır.

İki hamse sahibi sayılan Lâmi'î'nin münâzara esaslı pek çok eseri vardır. Diğer münâzaraları da dikkate alınarak incelendi ve bu adla başka bir eserinin olmadığı belirlendi. Üstelik *Tezkiretü'l-Vüzerâ* adı ile başka mü'ellife ait bir esere de

⁴ Geniş bilgi için bk. Kadir Atlansoy: *Bursa Şairleri-Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Asa Kitabevi, Bursa, 1998, s.265; Halûk İpekten: *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'arâ Tezkireleri*, Erzurum, 1988.

⁵ Gönül Ayan: "*Lâmi'î Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri*", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, yıl.1, sayı.1, Kasım 1994, s.43.

⁶ Kâmil Kepecioğlu: *Bursa Kütüğü*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel Bl., No.4521, c.III, s.136.

⁷ Aşık Çelebi: *Meşâ'irü's-Şu'ara*, İstanbul Üniv. Küt.,Ty. No.2406, v.135a; Sehî: *Heşt Behişt*, İstanbul Üniv. Küt., Ty. No.834, v.45b.; Hasan Çelebi: *Tezkiretü's-Şu'arâ*, İstanbul Ali Paşa Küt., No.602, v.262b.

⁸ Kâmil Kepecioğlu: *Bursa Kütüğü*. s.146.

tesadüf edilmedi. Vezirlerle ilgili pek çok eser olmasına rağmen, bunların tamamına yakını siyasete dair eserlerdir: Defteri Muhammed Paşa'nın *Nesâyihu'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ*, Esad Efendizâde Muhammed Şerif Efendi'nin *Fusûlü'l-Ârâi fi-Şe'ni'l-Mülûki ve'l-Vüzerâ*, Muhammed Paşa'nın *Hadikatü'l-Vüzerâ*, Nevî'nin *Fezâilü'l-Vüzerâ ve Hasâilü'l-Ümerâ*, Ahmed bin Mahmud Cebeli'nin *Minhâcu'l-Vüzerâ* adlı eserleri bu tür eserlere verilebilecek örneklerden bir kaçıdır.⁹

Nesih hatla 901'de¹⁰ istinsah edilen eserin müstensihisi de belli değildir. 1b ve 2a sayfaları serlevhali, cedvelleri tezhipli, miklepli ve bez cilt arasında olan bu eser, Eminiyeye Dergâhından heyet kararı ile Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ne 1926'da nakledilmiştir. 15 satırlı eserin tespit fişinde de eski yazıyla şu notu görmekteyiz: "Kayıtlarda Lâmi'î'ye ait *Tezkiretü'l-Vüzerâ* geçtiği gibi başkasına ait olarak da geçmemektedir. Ancak yazının aynı müstensihie ait olması, Lâmi'î'nin eserini takip etmesi ve ifade bakımından Lâmi'î'nin olması gerektiği sebebiyle, Lâmi'î müellif gösterilmiştir."

Eserin "Sebeb-i Te'lif" kısmında: "Süret-i tezkirede ve münâzara şeklinde te'lif edildiği" belirtilmektedir. Yine aynı bölümde; "Süret-i hasnâ ve selâset-i ra'nâda zikr olunup, ahlâk-ı hamîde ve evsâf-ı medîhayla memlû kılınup, *Tezkiretü'l-Vüzerâ* dimekle mevsûm ve merâsim-i vezâret-i merkûm olup, idhâr-ı fusûs-ı hikem-i nefîse ve ukûd-ı akâyid-i azîze meknûn bed'inde derc olundu." ifadesini gömekteyiz.¹¹ Bu kayıtları dikkate aldığımızda, eserin isminin "Tezkiretü'l-Vüzerâ" olduğu anlaşılır.

86 sayfa (43 yaprak)'dan meydana gelen bu eser; cümlelerin kuruluşu, dilinin sanatkarâne oluşu, manzum ve mensur kısımların birbirine bağlanması, Arapça ve Farsça ibâre ve terkiplerin çokluğu, münazara esnasında fikri pekiştirmek için yapılan alıntılar, Kur'ân ve Hadislerden yapılan iktibasların kullanılışı, müellifin *Şerefü'l-İnsân* adlı eserine benzemektedir: "Velekad kerremnâ benî Âdem" hil'atin giydirtüp...", "Ve gâh iktisâb-ı ma'ârif-i İlâhî ve iktibâs-ı avârif-i yakînîyi müheyyâ kalb-i mebnî bir işâret-i 'Ve faddalnâhüm alâ-kesîrin mimmen halaknâ tafdilên"¹² cümlelerindeki kısmi iktibasların mâhirâne kullanılışı, şairin diğer eserlerinde de kullandığı beyan kalıplarıdır.

Tezkiretü'l-Vüzerâ, alegorik bir eserdir. Eski adı istiare-i temsiliyye olan alegori; bir duyguyu, düşüncüyü, kavramı, ya da varlığı, başka bir varlık yardımıyla sembolize edip gösterme sanatıdır.¹³

Eser Allah'ı zikir ve O'na hamd ile başlamaktadır: "Zikru'llâhî vahdehû a'lâ ve bit-takdîmi evlâ. Hamd-i bî-kıyâs ol Celâl-i Yezdânîye sezâvârdur ki anun a'dâd-ı imdâd-ı feyz-i fazlî 'âlemiyân üzre tengnâ-yı ihâsâ ve muzîk-ı şûmârda tağra ve

⁹ Geniş bilgi için bk. Bursalı Mehmed Tahir: *Siyâsete Mütteallik Âsâr-ı İslâmîyye*, İstanbul, 1330.

¹⁰ Eserdeki bu istinsah tarihi siliktir.

¹¹ Lâmi'î Çelebi: *Tezkiretü'l-Vüzerâ*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel Bölümü, No.1527/II, s.215.

¹² Lâmi'î Çelebi: *Tezkiretü'l-Vüzerâ*, s.199.

¹³ L. Sami Akalın: *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1972, s.11.

tıbâk-ı âsumân u zemîn bedâyi'-i hikmet ve sanâyi'-i kudretiyle meşhûndur. Bir Hudâvenddür ki anun sıfât-ı zât-ı bîçûnunun idrâkinde 'akl-ı dûr-bîn ve fikr-i nagl-endîş, varta-i kusûrda hayrân ve sülûk-ı fezâ-yı ma'rifet, 'âlem-i rubûbiyyetde vehm-i tîz-per ve hayâl-i cihân-neverd, gâyet-i kelâlden üftân ü hîzân sergerdândur." Bu ifadelerden sonra Farsça bir şiir onu takip eder:

Şi'r: Be-iktinâh-ı büzürgî ü ber-(ni)şânest (194)
Heme edille-i 'aklî vü naklî burhânî

Zi-bîş-i rûy-ı sıfâteş çü perde bergîred
Heme fesâne nümâyed 'ulûm-ı Yunânî

Hezâr-sâl be-kûnh-i celâleteş neresed
Ne sad-hezâr be-endîşe nefis-i insânî

Be-hükm-i nâfiz ü sultân tâm mülk-i 'azîm
Ve râ resed be-cihân da'vî-yi cihân-bânî¹⁴

Daha sonra Arapça bir beyit gelmektedir:

Fe-ff külli şey'in lehû âyetün
Tedüllü 'alâ ennehû vâhidün¹⁵

Mensur tevhid ve münâcaattan sonra, "*Na'tü'n-Nebiyi 'aleyhi's-selâm ve Âlihî ve Ashâbihi'l-kirâm*" başlığı altında Hz. Peygamber'e salat ve selam; Ebu Bekir, Ömer bin el-Hattâb, Osman bin Affân ve Ali bin Ebî Tâlib hakkında na't-ı Hulefâ-yı Râşidîn mevcuttur: "Ba'de takdîsi lâ-yezâl ve tesbîhi zül'-Celâl bi-'adedi husûsiyyât-ı zerrât ve tefâsîl-i mevcûdât letâyif-i tahiyât-ı nâmiyyât ve şerâyif-i salavât-i tayyibât-ı zâkiyyât ki anun bir şemmesi mâye-bahş-ı revâyih-i 'anber-şemîm ve bir nefhası "...Yuhyi'l-'izâme ve hiye ramîm."¹⁶ ola.

(201) Ol Seyyid-i cemî'-i enbiyâ'-i mürselîn ve zümre-i ashâb-ı nevâmîs-i evvelîn ü âhirîn. Hâssegî harem-i Celâl mahrem-i harem-i visâl deryâ-yı hakâyık-ı bî-kıyâs âfitâb-ı "Ca'alnâ lehû nûran yemşî bihî fi'n-nâs."¹⁷

Hrkâ-pûş-ı sıbgatu'llâh bâde-nûş-ı fitratu'llâh, ya'nî Hazret-i Muhammedün Resûlu'llâh 'aleyhi efdalü's-salâti ve etemmühâ. Ve ekmelüt-tahiyâtî ve e'ammühâ.

¹⁴ Her şeyin büyüğünün özünü bulan/ Bunların hepsi, akıl ve naklin delilidir/ Sıfatların önünden perdeler çıkarılırsa/ Yunan ilimlerinin hepsi efsane görünür/ Bin yıl yüceliğın künyesine erişemez/ İnsan nefsinin düşüncesine yüz bin bile (erişemez)/ Yüce mülkün sultanı etkili hükmüyle/ Ancak cihan kurucusunun davetine yetişebilir.

¹⁵ Her şeyin tek olduğu konusuna delâlet eden bir işaret vardır.

¹⁶ Çürümüş kemikleri diriltecektir. Yâsîn: 36/78 (Kısmî iktibas).

¹⁷ İnsan arasında yürüyebileceği bir nur verdik. En'âm: 6/122 (Kısmî iktibas)

Rûh-ı mutahhar ve zât-ı mukaddesine niâr ve fidâ olsun kim anun fitratı sebeb-i hilkat-i 'âlem-i milk-i melekût ve mazhar-ı rumûz-ı esrâr-ı ceberût oldı. Emîn-i bezmgâh-ı lî-ma'a'llâh Habîbu'llâh-ı nûr-ı fitratu'llâh.

Şi'r: Şefâ'at-cûy-ı ashâb-ı cinâyet
Hidâyet-hâh-ı erbâb-ı dalâlet

.....

Nakkâş-ı kadr çün anun dostluguna bu nakş-ı lâjiverdi nukûş-ı suver-i encümle müzeyyen ve bu çardâk-ı 'anâsır bu tertîb-i hey'et üzre müretteb idüp, ferrâşân-ı nesîm-i sabâya sath-ı zemîn üzre ferş-i zümürüdîn döşedüp, hâdimân-ı sehâb rebî'-i bâg-ı cihânî rûh-ı reyâhîn-i ezhâr ve fevâyih-i şemâyim-i 'anber-i gül-zâr idüp, zîb-i ferverdi ve hil'at-i (203) nübüvvet "Küntü nebiyyen ve âdeme beyne'l-mâ'-i ve't-tîn."¹⁸ " Ve mâ-erselnâke illâ rahmeten li'l-'âlemîn."¹⁹ Egnine sezâvâr idüp, rikâb-ı mülûk-ı cihân rakabe-i tâ'atine beste ve erkân-ı a'yân-ı zamân evâmîr ü nevâhîsine metî'u münkâd-gerden-i nihâd kıldı."

.....

Ve çehâr-rûkn-i âlem ve evtâd-ı benî âdem ve çâr-bâg-ı gülzâr-ı ma'âlfî enfis-i Resûlu'llâh habîb-i Habîbu'llâh câmi'-i cemî'-i Muhâcîrîn ü Ensâr "Sâniyesneyni iz-hümâ fi'l-gâri."²⁰ mahbûb-ı ins ü cân *Ebû Bekr es-Sıddîkî's-sâdîki* ile'l-îmân.

Nevvera'llâhü medca'ahû mâ-dâmeti'l-kamerân ve menba'-i eltâf-ı Rabbânî ve emîn-i feyz-i Sübhânî râfi'-i a'lâm-ı ümmet (205) bânî-i mebânî-i celâlet mi'mâr-ı maksûr-ı dîn bâgbân-ı gülzâr-ı yakîn. Makûle "Lev lem-üb'as le-bu'iste yâ 'Ömeru ve inne'ş-şeytâne le-yefirru min-zılli 'Ömer."²¹ 'Ömer bin el-Hattâb şekera'llâhü mesâ'îhi fi-yevmi'l-hisâb.

Ve kıdvetü ashâb-ı hayâ, kıbletü erbâb-ı sehâ, muhtârü sittetü's-sevrâ, emîn-i kelâm-ı cenâb-ı Hazret kâtîb-i ser-vahy-i Rabb-i 'izzet, bülbül-i bostân-ı Kur'ân, tûtfi-yi şekkeristân-ı Furkân, mahrem-i hanedân-ı nübüvvet, mecma'-i mehâsin-i fütüvvet, câmi'u'l-Kur'ân, 'Osmân bin 'Affân kaddese'llâhü rûhahû. Ve zâde fütühahû.

Ve emîru'l-mü'minîn, fahr-i âl-i Tâhâ ve Yâsîn, mihter ü bihter, fâtihi-i Hayber, vasiyy-i Resûl, zevc-i Betül, sultân-ı serîr-i "hel-etâ", gevher-i kân-ı "lâ-fetâ", silsile-i erbâb-ı tarîkat, muktedâ-yı ashâb-ı hakîkat, şecere-i velâyet, semere-i tarîkat, (206) vâzî'-ı cedâvil-i mirsâd, asl-ı mürşid-i 'ibâd, vâris-i "ente minnî"²², kâmil-i 'ilm-i ledünnî, bâb-ı refî'-i "Ene medînetü'l-'ilmî ve 'Aliyyün bâbühâ."²²,

¹⁸ Ben peygamber iken, Âdem çamur ile su arasında idi. Hadis.

¹⁹ (Rasulüm) Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik. Enbiyâ: 21/107.

²⁰ İki kişiden biri olarak mağaradaki... Tevbe: 9/40 (Kısmî iktibas).

²¹ Ey Ömer! Şayet ben peygamber olarak gönderilmeseydim, sen gönderilirdin. Muhakkak ki şeytan, Ömer'in gölgesinden kaçır. Bk., *Kesfü'l-Hıfâ*, II/154.

²² Ben ilim şehriyim, Ali ise onun kapısıdır. Hadis-i Şerif.

Mürebbiyü'l-kulûb, kâşifü'l-guyûb, esedu'llâhi'l-gâlib 'Alî bin Ebi'l-Tâlib kaddese'llâhu sırrahû."

"*Na'tu Evliyâ'ü'l-Kirâm ve Meşâyihü'l-'Îzâm*"da ise, pâdişâhân-ı velâyet-i yakîn ve rehberân-ı tâlibân-ı Hakk'a dua etmektedir: "Ve bâk kulûb-ı tâhire ve ashâb-ı küşûf-ı (207) bâhire, şâhân-ı melekût-ı dîn ve pâdişâhân-ı velâyet-i yakîn, rehberân-ı tâlibân-ı Hak, mestân-ı şarâb-ı elest-i Mutlak, mücâvirân-ı milk-i kudret, müsâfirân-ı serây-ı 'izzet, 'âbidân-ı Ka'be-i melekût, sâyirân-ı 'âlem-i ceberût, enîsân-ı hizb-i emlâk, celîsân-ı eflâk, tûtfiyân-ı ravza-i bihişt, tûbiyân-ı çemen-i cennet-sirişt, 'âdimân-ı milk-i vücûd, hâdimân-ı milket-i cûd, yagmacıyân-ı şehri cinân, tamgacıyân-ı menşûr-ı cân kaddese'llâhü ervâhahüm. "Ve efâda 'ale'l-'âlemîni envârahüm. Allâhümme metti'il-müslimîne bi-ziyâreti ahyâihim ve emvâtihim. Ve edâme 'ale'l-enâmi berekâti mehâsini niyyâtihim."²³

"*Bâbu Temeyyüzi'l-İnsâni Min-Sâyiri'l-Hayvân*" bölümünde ise; insanların ahsen-i takvîm üzerine yaratıldığı ve yaratıkların en şerefli olduğunu delillendiren ayet ve Muhammedü'l-Gazâlî'den mevzuyla tekid eden sözler vardır. Allah'ın indinde makbul olan insandır. "Bu tahrîrden arz-ı beyân temyiz-i insân min-sâyiri'l-hayvândur." Lâkin bazı ulemâ arasında bu konuda ihtilâf vardır: "Ammâ ba'd, çün nefsi insânî sâyir hayvânâtından "Le-kad halakne'l-insâne fi-ahseni takvîm."²⁴ muktezâsınca (208) 'akl-ı bi'l-meleketi ve nutk u beyân ve sıhhat-i tedbîr-i tasarruf birle mümtâz oldu.

Ammâ efrâd-ı insân ortasında şeref-i fazîlet-i 'ilm-i diyânet ve 'akl-ı kiyâset ve tahâret-i fikri firâset min-haysü'l-belâga ve'l-fesâha letâfet-i tab'-ı zekâvetle mevsûf olandır. "Men kâne 'âlimen bi'l-kitâbi ve's-sünneti ve'l-fürû'. Ve gayrihim mine'l-menkûli ve'l-mesmû'. Ve 'amile bi-medlûlâtihim bi'l-vekâri ve'l-husû'i fehüve 'âlimün hakkân fâzılan 'alâ-tabakâti'n-nâsi. Ve hüve makbûlün 'inde'llâhi ve'n-nâsi."²⁵

Kâle'l-Hasenü li-velâ'i'l-ulemâ'ü le-sâre'n-nâsi mislül'l-behâyimi. Ey innehüm bi't-tâ'limi yahrucüne min-haddi'l-behîmeti ilâ-haddi'l-insâniyyeti."²⁶ Ve kâle Muhammedü'l-Gazâlî: İn temerrehü'l-'ilme'l-'arabi min-Rabbil-'âlemîn. Ve'l-iltihâki bi'l-ufki'l-melâyike. Ve mukârebetü'l-mele'ül-a'lâ. Hâzâ fi'l-âhireti ve ammâ (209) fi'd-dünyâ fe'l-'izzi ve'l-vekâr. Ve nüfüzü'l-hükmi 'ale'l-mülûki. Ve lüzûmi'l-ihtirâmi fi't-tubâ'i hattâ inne agniye't-turâbi. Ve ihlâfû'l-arabi yusâdifüne tûbâ'ahüm mecyûleten 'ale't-tevkîri li-eşyâihim li-ihtisâsihim bi-mezîdi 'ilmin müstefâdin mine't-tecrübite. Belî'l-behîmetü bi-tab'ihâ tüvekkiru'l-insâne li-şu'ürihâ bi-

²³ Onların nurlarını âlemlerin üzerine doldursun (yaysın). Allahım müslümanları, onların ölümlerini ve dirilerini ziyaret ettirmek suretiyle, hayatlarını mutlu kıl. Ve onların niyetlerinin güzelliğinin bolluğunu devam ettir.

²⁴ Muhakkak ki biz insanı en güzel biçimde yarattık. Tîn: 95/4.

²⁵ Kim Kur'an'ı, sünneti, fıkhi ve bunlardan başka işitilenleri, nakledilenleri bilip de; gerçek mânâda bunlarla amel ederse, o insan insanlar arasında gerçek âlimdir ve Allah katında ve insanlar arasında makbuldür.

²⁶ Hasan buyurdu: Şayet alimler olmasaydı, insanlar; hayvanlar gibi olurdu. Yani onlar eğitimle hayvanlık sınırından çıkıp, insanlık dairesine girmektedir.

temeyyüzü'l-insânî bi-kemâlin mücâvirin li-derecetiâ. ²⁷Bu tahrîrden garaz-ı beyân temeyyüzü'l-insânî min-sâyîrî'l-hayvândur. Ammâ beyne'l-'ulemâ'î tefâvût bi-hasbî ihtilâfî'l-'ulûlmi ve'l-merâtîbdür. Lâ-mücâletün fezâyilihâ tefâvütiâ."

"*Sebebü Te'lifi'l-Kitâb*"da eserin hangi sebepler ve ruh hali içinde telif edildiği belirtilir. İlm-i inşânın insan hayatındaki yeri ve öneminden bahsedilip, kısa bir tarif getirilir. Kur'ân-ı Kerîm'den iktibaslar ve Arapça şiirlerle eserin yazılış sebebi açıklanır. "Diledi ki dil mimârına ve gönül câbirine bir kitâb-ı da'vet ve bir risâle-î tayyibât yaza ki, künûz-ı rumûzunun isti'âresinde fesâhat-ı sübhân hayrân ve zurûf-ı hurûfunun tahsîlâtında İmrü'l-Kays ser-gerdân olup, enâmil-i tahrîrlerin dendân-ı ta'accübbe vaz' idüp, bâzâr-ı belâgatda bidâ'at-î müzcâtları kâsîd ola. Tâ kim bu bendesine himâyeti nesîminden bir zerresi tebensüm idüp, sebeb-i cem'iyet-i hâtir ve irtibât-ı sebîl-i râh-ı âhiret olup... Pes eline kalem alup bu risâle-i usûl-i belâgatda sûret-i tezkirede, münâzara-i nüfûs-ı mücerrede-i insân ve âyât u ahâdis-i emsâl-i eş'ârla meshûndur." Yine bu fasılda Ali bin Abdî'l-Mu'îm, Ali bin Abdî'l-Metîn ve Âsaf bin Berahyâ gibi muhayyel olduğuna inandığım şahıs isimleri vardır.

"*Şikâyet-i Dil ez-Nefs der-Huzûr-ı Sultân-ı Aşk*" başlığı altında, Lâmi'î'nin diğer pek çok eserinde olduğu gibi; tasvirlerle münazara başlamaktadır. Aşk sultanı huzurunda alegorik bir tartışma vardır. Tartışmanın tarafları; Nefs'le Dil'dir. Tasavvufî özellikler taşıyan bu münazara esnasında, Aşk Sultanı tarafsız bir hakem gibidir. Dil, Nefs'den bir çok konuda şikâyetçidir. Dil nefsin kötülüklerinden bahsederken, şiirler, kaziyyeler, âyetler ve darb-ı mesellerle görüşünü pekiştirir. Nefs de aynı yolla kendisini savunur ve dil (gönül)'in noksanlıklarından söz açar: "Bir gice bu dil-i pür-derd (ü) mihnetün külbe-i âb (u) gili hümûm-ı gumûm-ı ahzân-ı eşcârla memlû, şârib-i (217) şerbet-i giryât-ı mürrü'l-mezzâk, mütehammil-i makâsât-ı şedâyid-i âfâk.

.....

Merde a'vân-ı şeytânî ve tâmât-ı gurûr-ı nefsanîden ki: "Fe-mel'üne (218) minhe'l-butûni."²⁸ Gamarât-ı hasret-i hayretiyle tîre ve dîde katarât-ı 'iberâtlâ hîre, kişver-i Celâlîde hayrân ve sahrâ-yı samedânîde ser-gerdân, rûh-ı elestî Hudâ-perestî, hucûb-i emmâre zulemâtında mahbûs olup, "Allâhü nûru's-semâvâti ve'l-ardi."²⁹ mütebensüm-i fâliku'l-ısbâhda leme'ân itmedüğine istircâ' ve sultân-ı 'aşk öninde bess-i şekvâ idüp, didi kî: Ey netîce-i 'âlem-i 'ulvî, v'ey derârende ve bâz-dârende-i 'ânâsır-ı süflî, ey vâsıl-ı künende nüsha-i sugrâ, be-'âlem-i kübrâ, merâtib-i milk-i 'azamet ve merâsim-i câh-ı devlet-i be-cûd cûd-ı ferr-i vücûd-ı şâhîyle muntazım u mülüm ve cîd-i vücûd-ı serverân-ı âfâk-ı kişver-i dil, etvâk-ı hizmetiyle bi'l-istihkâk mutavvık ve hatt-ı menşûr ve misâl-i hükm (219) ü imzâsı nesh-i âyât-ı

²⁷ Muhammed Gazâlî buyurdu ki: Alemlerin Rabb'inden ilmin Araplara inışı, meleklerin ufkuna iltihakı ve en yüce makama yakın olması ahirettedir. Ancak dünyada ise, izzet ve vakar vardır. Saygının gereği ve uygunluğu vardır. Sultanlar üzerinde hükmün nüfuzu vardır. Toprak zenginleri ve Arapların sonra gelenleri kendinden öncekilerin tecrübeyle elde ettikleri bilgisinin fazlalığından dolayı, tabiatlarını onlara uydururlar. Hayvana gelince, insanlarca şuur sahibi olmasından dolayı, üstün bir olgunlukla onlara saygı gösterir.

²⁸ Her şeyin iç yüzleri, lânetlilerdedir.

²⁹ Allah, göklerin ve yerin nurudur. Nûr: 24/35 (Kısmî iktibas).

a'dâ'-i ecnâd-ı nefste muhakkık ve zimâm-ı nizâm-ı mühimmât ve intizâm-ı esbâb-ı ashâb-ı ricâl-i savma'a-dârân-ı 'âlem-i milk-i melekût ve erbâb-ı hâcât-ı mu'tekifân-ı savâmî'-i 'âlem-i kuds-i ceberût.

Anun yümn-i rây-i ruviyyet ve hüsn-i nazar-ı ferr-i sıyânetine menût ve hall-i 'akd-i kabh (u) bast umûr-ı cihân-ı nüsha-i âb (u) gil, bi-'ayni 'avn-i 'inâyet-i ri'âyetine merbût u mahbût ve su'ûd-ı a'âdî-yi nefis-i hasîs nuhûs u hübûtde ve zebân-ı cân-ı ehl-i îmân bi-neşr-i mehâmid-i zât-ı Kerîm ve cihân-ı dil-i nefehât-ı tayyib ahlâk-ı uref ve a'râk-ı mu'attar ve 'arsa-i kâri-i zemîn-i gîfî, butûn-ı envâr-ı sıyâsetle münevver ü rûşendür.

Felâ-cerem mahfî olmaya ki hıttâ-i dil-i pâke beytu'llâh-i harem-i kibriyâ (220) ma'mûre-i tecelliyât-ı 'izz ü 'alâ, kişver-i ecnâd-ı esrâr-ı Yezdânî, mu'ber-i zâyirân-ı 'arş-ı Sübhânî, nazîr-i nukûş-ı Levh-i Mahfûz, timsâl-i suhuf-ı sebûh, kudûs-i mahall-i suver-i milk ü melekût, mezâr-ı müheymûn-ı ceberûtü güzîde, âferîniş-i kevneyn-i cilvegâh-ı ehl-i bîniş, hâfikayn-ı çiriş-i mürg-ı cân-ı ehl-i dilân, tebeş-i şem'-i safâ nûr-ı hubbân, nihâyet-i müdevvir-i kudretu'llâh, numûne-i kemâl-i sıbgatu'llâh, mukaddime-i fütûhât-ı rûhânî, sürâdik-ı 'azamet-i Sübhânî, 'âlem-i hejdehüm-i nûrânî, 'arş-ı kürs-i levh-i Rahmânî, makâm-ı savma'a-dârân-ı bîşgâh-ı samediyet, çerâgâh-ı 'âşıkân-ı bârgâh-ı ahadiyyet, mescid-i mu'tekifân-ı savâmî'-i kudûs, halvet-i halvet-nişînân-ı hânkâh-ı ins-i 'arsa-i semâvât, be-hubûha-i (221) ricâl-i kerâmât, âyine-i mecma'-i ervâh-ı arz (u) semâ, maksûd-ı kün fe-kân "Vemâ halaktü'l-inse ve'l-cinne."³⁰, menzil-i sekîne-i Rahmân, cemşe-i âfütâb-ı îmân, "Sübhâne men-lem yuhlak mislühâ ebeden."³¹ Kemâ kâle'llâhu Te'âlâ fi-şânihâ mâ-veşe'anî arzî velâ semâyî lâkinne vese'anî kalbü 'abdü'l-mü'mini lâ-yesifühe'l-vâsîfüne velev icteme'a'l-bâküne ve'l-mâzûn."³²

"Teveccüh Nümûden-i Sultân-ı Aşk be-Savb-ı Şeyh-i Akl ve Firistâden-i Berid-i İlham-â ve İtâb-güne Hitâb-kerd-i ez-Berây-ı Milk-i Dil" başlıklı kısımda ise Akıl ve Dil'in Aşk Sultanı önündeki münazaralarına şahit olmaktadır (s.226-234).

"İstimâ'-kerd-i Şeyh-i Akl Mazmûn-ı Tevkî'-i Aşk ez-Berid-i İlham Guft" başlığı altında ise, Aşk Sultanı huzurunda bulunan Akıl ve İlham'ın münazarası söz konusudur. Akıl Şeyhi; "A'tâ külle şey'in halkahû sümme hedâ."³³ âyeti ile mahlûkun yaratılış gereğine uygun hareket etmesini savunur.

"Meşveret-kerd-i Şeyh bâ-Ashâb-ı Hod" kısmında, a'yân-ı devlet ve ashâb-ı sohbet Akıl Şeyhi'nin emriyle meşveret kurarlar. Hayâl ve Fikr esnâ-i münâzarâtda delâyil-i aklî, naklî ve hucec-i hükmî vü şer'î vü burhânî vü şî'rî ile ispata çağırılır.

³⁰ Ben insanları ve cinleri (ancak bana ibadet etsinler diye) yarattım. Zâriyât: 51/56 (Kısmî iktibas).

³¹ Benzeri ebediyen yaratılmayan Allah'ın şânı yücedir. Fecr: 89/8.

³² Allah, kendi şânını yücelterek şöyle buyurdu: Beni ne yer ve ne de göğüm içine alabildi. Fakat mü'min kulunun kalbi beni içine aldı. Gelmiş, geçmiş bütün insanlar biraraya gelseler, o (kalbi) tarif edemezler. Bk., *Keşfü'l-Hafâ*, II/195.

³³ (Mûsâ): Rabb'imiz her şeye yaratılışını (varlığını ve biçimini) verip sonra onu doğru yola ileten (yaratılış gayesine uygun yola yönelten)dir dedi. Tâhâ:20/50.

"*Firistâden-i Akl-ı Kuvve Nazarî-râ be-Cânib-i Sultân-ı Aşk*"ta ise tasavvufî terimlerden olan ve her birine bir pâye sunulan Enfûsâniyyât, Tabî'iyât, Hayvânât, Rûhâniyyât, Hâfîza, Nefs, Müfekkîra, Vehm, Hayâl, Havvâs bu münazarada tek tek ele alınıp, konu içerisinde mütâlâ edilir.

"*Zikru du'â'î'l-Vezâreti ve Tezkiretihi*" eserin hâtîme kısmıdır. Burada "Gülistânların hikmet çiçekleriyle münevver ve rûy-ı zemîn-i eyyâm-ı bahâr âlem-i kudsî gibi ezhâr-ı ma'ârif-i İlâhiyyeyle mu'attar ola. Âlemin ıslâhına refîk, hulûkun salâhına tevfiq, emrinde şerîk ve râyında müşîr ve tenfizinde mu'în, tebliğinde zahîr ve ahvâline basîr olmak için..." kaziyeler sunulup, Süleyman Peygamber ve Belkıs'den bahsedildikten sonra, Lâmi'î Çelebi'ye has bir üslupla münazara dua ile tamamlanır.

Edebiyat tarihi kaynaklarında bahsi geçmeyen *Tezkiretü'l-Vüzerâ*'nın muhtevâ ve takdim ediliş tarzı bakımından ele alınması gerektiğine inanmaktayız. Konusu ve işleniş tarzı yönünden dikkate ve çalışmaya değer bu eserin tasavvufî özellikleri bakımından da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Lâmi'î Çelebi'nin yüzlerce nüshası bulunan eserlerinde, adının ve künyesinin bir veya bir kaç kez tekrar edildiği gerçeği dikkate alınırsa, müstensihinin bir ihmali veya eserin çoğaltılmadan gözden ırak tutulduğu, dikkatlerden kaçtığı gibi zihnî yorumlara gidebiliriz. Eserin başka bir adla meşhur olabileceği de dikkate alınmasına rağmen; *Münâzara-i Nefs ü Rûh* adlı Lâmi'î'ye ait eserle konu benzerliği bulunması da tarafımdan araştırılmıştır. Kütüphanelerde *Nefsü'l-Emr Risâlesi* adıyla da kayıtlı olan eserle benzerliği yoktur. *Tezkiretü'l-Vüzerâ*'nın dil, üslûp ve muhtevâ yönünden tanınması için bazı kısımlarının ilgilenenlerin bilgilerine sunulmasının doğru olacağı kanaatindeyiz.